

BUCHAREST UNIVERSITY OF ECONOMIC STUDIES
DEPARTMENT OF INTERNATIONAL BUSINESS AND ECONOMICS

CCREI WORKING PAPERS SERIES

No 9/2018 Martie

Definirea Riscului Politic în Afacerile Internaționale

Violeta IFTINCHI

ISSN 2285-2700
ISSN-L 2285-2700

ACADEMIA DE STUDII ECONOMICE DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE RELAȚII ECONOMICE INTERNAȚIONALE

WORKING PAPERS CCREI
No. 9/2018 Martie

Definirea Riscului Politic în Afacerile Internaționale

Violeta IFTINCHI

ISSN 2285-2700
ISSN-L 2285-2700

WORKING PAPERS CCREI

No. 9/2018 Martie

Government, business and international economy

Academia de Studii Economice, București
Facultatea de Relații Economice Internaționale
Piața Romană 6, 010374, București, România

© 2018

Violeta IFTINCHI
violetaiftinchi@gmail.com

Academia de Studii Economice București
Școala Doctorală de Economie și Afaceri Internaționale

Martie 2018

Online at <http://www.cercetare.rei.ase.ro/despre>

WORKING PAPERS CCREI No. 9, posted Martie 2018

Rezumat

În căutarea de noi oportunități de afaceri, societățile transnaționale (STN) se confruntă cu o varietate de riscuri care le afectează activitatea pe piața internațională. Unul dintre aceste riscuri este riscul politic. Spre deosebire de alte tipuri de riscuri cum ar fi riscul valutar, riscul de credit sau riscul operațional, riscul politic nu a beneficiat de aceeași atenție nici din partea cercetătorilor și nici din partea STN-urilor. Lucrarea își propune să ofere o delimitare mai clară a conceptului de risc politic. O definiție a riscului politic trebuie să țină seama de multiplele interdependențe și variabile care trebuie analizate, cum ar fi delimitarea conceptului de risc de țară și cel de risc politic, analiza relației dintre riscul politic și incertitudine, dintre riscul politic și instabilitatea politică, dintre riscul real și riscul perceput, finalitatea riscului politic, dimensiunea macro sau micro și definirea riscului politic prin prisma asigurărilor.

Cuvinte-cheie: societăți transnaționale; risc politic; comerț internațional.

Cuprins

Introducere.....	5
1. Riscul de țară versus riscul politic	8
2. Relația risc politic – incertitudine	9
3. Riscul politic versus instabilitatea politică.....	11
4. Riscul real versus riscul perceput.....	13
5. Finalitatea riscului politic – pierderi sau oportunități	14
6. Riscul politic – macro versus micro	16
7. Riscul politic prin prisma asigurărilor.....	17
Concluzii și direcții de cercetare viitoare.....	20
Referințe bibliografice	24

Introducere ¹

„Cuvântul risc provine din italianul risicare care înseamnă a îndrăzni. În acest înțeles, riscul este mai mult posibilitatea de a face alegeri decât cea de acceptare a fatalității. Acțiunile pe care le întreprindem care depind de cât de liberi suntem ca să facem alegeri reprezintă de fapt povestea riscului.”

Peter Bernstein (1996: 8)

Raportul UNCTAD pe anul 2015 privind comerțul internațional menționează că în ultimii 25 de ani comerțul internațional cu bunuri și servicii a crescut de la 4.000 miliarde de dolari în 1990 la 24.000 miliarde în 2014 (UNCTAD, 2015: 5). Mai mult de 80% din volumul comerțului internațional este realizat de STN-uri care sunt responsabile și pentru 40% din creșterea de productivitate și 75% din cheltuielile realizate de sectorul privat cu cercetarea și dezvoltarea (McKinsey, 2015). În 2015, numărul STN-urilor era estimat la 85.000, de două ori mai mult decât în anii '90. Aproximativ două treimi din acestea sunt localizate în țările dezvoltate, dar țările în dezvoltare câștigă tot mai mult teren. Dacă în 1990 doar 5% din firmele încadrate în clasamentul Fortune Global 500 proveneau din economiile emergente, în 2013 procentul se ridica la 26%. Până în 2025, se stimează că procentul acestora va crește la 45% (Dobbs, Koller & Ramaswamy, 2015). Tot în 2025 se previzionează că 70% din creșterea produsului intern brut global va proveni din economiile emergente (Thomson Reuters, 2015). În aceste condiții, este evident faptul că expansiunea internațională a STN-urilor va continua să crească. În același timp, pe lângă avantajele generate de internaționalizarea afacerilor, apar și riscuri care, pentru a fi minimizate și gestionate, trebuie cunoscute printr-o strategie a gestionării acestora și folosirea de instrumente adaptate (Popa, 2003).

Unul dintre aceste riscuri specifice activității desfășurate de STN-uri pe piețele internaționale este riscul politic (Figura nr. 1). În raportul publicat de Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA) pe anul 2013 privind investițiile internaționale și riscul politic, STN-urile care își desfășurau activitatea în țările în dezvoltare clasau riscul politic ca a doua lor preocupare în următorii trei ani, imediat după riscul de instabilitate macroeconomică (MIGA, 2014). Spre deosebire de celelalte tipuri de riscuri care afectează activitatea STN-urilor cum ar fi riscul valutar, riscul de piață, riscul de credit sau riscul operațional, riscuri care au beneficiat de analize amănunțite, studiarea riscului politic a fost marginalizată. Integrarea riscului politic în managementul riscului unei societăți se face cu greutate, în principal din cauză că definirea acestuia este dificilă, iar identificarea și cuantificarea sunt greu de realizat, dacă nu chiar imposibil.

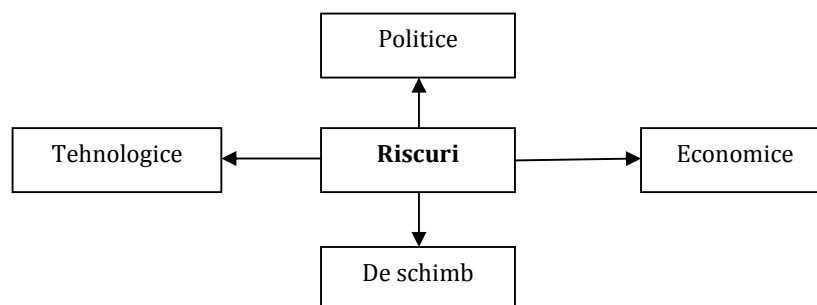
Creșterea gradului de interacțiune și a complexității relațiilor economice și tehnologice, precum și a domeniilor de confruntare economică au dus la creșterea expunerii la risc. Deși conceptul de risc prin acțiuni politice s-a dovedit a fi inerent încă din vechea Grece², conceptul de risc politic își are originea după cele două războaie mondiale. Loviturile de stat din anii '50 și '70 din Orientul Mijlociu, Africa și America Latină au scos în evidență pericolele la care investițiile străine sunt expuse, în special în țările în dezvoltare. În același timp, creșterea investițiilor străine directe (ISD) a dus la accelerarea dezvoltării

¹ Responsabilitatea pentru informațiile și opiniile exprimate în această lucrare revine exclusiv autorului, iar publicarea lor nu reflectă punctul de vedere al angajatorului.

² Statele orașe din Grecia au stabilit un sistem de consulate în țările vecine pentru a colecta informații regulate privind evenimentele politice care le afectau activitatea de comerț. (Molano, 2008: 17).

și asigurarea unui climat economic și politic propice care au dus în timp la diminuarea riscurilor.

Figura nr. 1 – Tipologia riscurilor

Sursa: Popa, I. (2003), *op. cit.*, p. 1.

Mai recent, criza asiatică a expus investitorii la instabilitatea valutară. În aceeași perioadă, interesul pentru riscul politic a crescut după colapsul regimurilor comuniste din Europa Centrală și de Est când investitorii, dornici să beneficieze de noile condiții economice, s-au lovit de riscurile politice generate de instabilitatea politică, imaturitatea piețelor și corupția.

Riscul politic începe să beneficieze de o atenție sporită după atentatele din 11 septembrie 2001 și apoi după numeroasele atentate teroriste ce au urmat. Evenimentele din septembrie 2001 au afectat continuitatea afacerilor unor companii și au cauzat pierderi financiare care nu s-au rezumat doar la pierderea informațiilor, distrugerea mijloacelor de comunicare și a infrastructurii, ci au produs pierderi umane ireparabile. Deși terorismul nu era un element necunoscut în analiza riscului politic și a riscului de țară, gestionarea riscului politic a intrat din nou în atenția cercetătorilor. Dar pentru a fi gestionat, riscul politic trebuie definit. Complexitatea și multiplele abordări au împiedicat găsirea unei definiții acceptabile.

Potrivit lui Fitzpatrick (1983: 249), diversele definiții aduse riscului politic se împart în patru categorii și se concentrează pe:

1. **Intervenția guvernului** – este cea mai des întâlnită abordare și se bazează pe consecințele nedorite și efectele negative ale amestecului guvernului în activitatea STN-urilor.
2. **Evenimente politice** – cele mai des întâlnite sunt schimbarea guvernului sau a conducătorilor de state. De exemplu, pentru Haendel, West și Meadow (1975) riscul politic este riscul sau probabilitatea apariției unor evenimente politice care să schimbe profitabilitatea viitoare a unei investiții.
3. **Relația dintre mediu și riscul politic** – riscul politic nu mai este definit izolat, ci în raport cu mediul. În această categorie se încadrează definiția lui Robock (1971) pentru care riscul politic apare atunci când schimbările politice provoacă discontinuități dificil de anticipat în mediul de afaceri.
4. **Sursa riscului** – această categorie pornește tot de la relația dintre mediu și riscul politic, dar nu încearcă să definească acest concept per se, ci definește mai degrabă sursa riscului care este generată de mediul politic. Literatura de specialitate care abordează tipologia riscurilor asociate afacerilor internaționale se caracterizează prin prezența unei confuzii referitoare la termenii risc, sursă de risc și expunere la risc. Astfel, conceptul de risc este utilizat în legătură cu

variațiile neanticipate sau cu variațiile în sens negativ ale unor variabile cum ar fi cifra de afaceri, profitul, cota de piață, etc., dar el este folosit și pentru definirea unor factori interni sau externi firmei care influențează riscul total al firmei (Horobeț, 2005).

În final, potrivit lui Fitzpatrick (1983), abordările de până atunci au încercat să definească evenimentul politic și nu riscul politic. În mare parte, afirmația rămâne valabilă și în prezent. Această abordare este nesatisfăcătoare, iar definirea riscului politic ar fi mult îmbunătățită dacă ar evolua de la stadiul de eveniment la stadiul de proces.

Multitudinea de abordări a îngreunat încorporarea riscului politic în procesul decizional la nivelul STN-urilor. Kobrin (1979) menționează patru factori care au îngreunat acest proces:

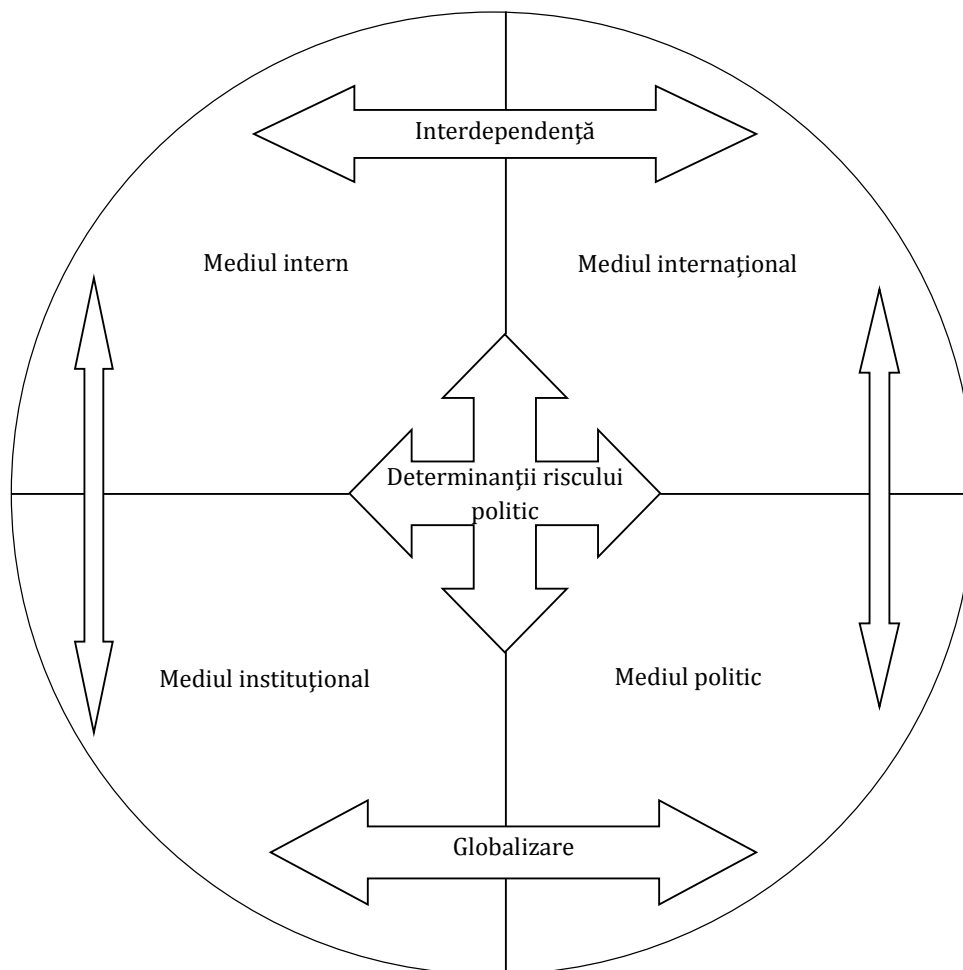
1. Nu există o clasificare clară a evenimentelor din mediul politic care sunt sau nu de interes pentru o firmă;
2. Dificultatea stabilirii unei legături dintre procesele care țin de mediu (schimbări continue sau discontinuități) și percepția decidenților (incertitudine versus risc) astfel încât acesta să fie integrat în procesul de luare a deciziilor;
3. Scopul analizei riscului politic a fost limitat din cauza concentrării asupra discontinuității activității și a incertitudinii;
4. Accentul pus pe consecințele negative ale intervenției guvernamentale insinuează o supoziție general valabilă care este discutabilă.

O definiție a riscului politic trebuie să țină seama de multiplele interdependențe și variabile care trebuie analizate (Figura nr. 2). În acest sens, lucrarea își propune să contribuie la clarificarea conceptului de risc politic prin delimitarea riscului de țară și riscului politic, prin analiza relației dintre risc politic și incertitudine, dintre riscul politic și instabilitatea politică, dintre riscul real și riscul perceput, precum și prin finalitatea acestuia și dimensiunea macro sau micro. De asemenea, definiția trebuie adaptată sectorului asigurărilor.

Așa cum afirma și Howell (2008), orice definiție a riscului politic trebuie să includă acțiuni și atribute care decurg din surse sociale, inclusiv mediul social internațional, precum și cele rezultate din acțiunile guvernului din țara de origine. Ca definiție a riscului politic, cea dată de Molano (2008: 18) include aceste particularități și se apropie cel mai mult de obiectivele acestei lucrări:

„Riscul politic poate fi definit ca întregul spectru de acțiuni în mediul politic și social care pot influența drepturile de proprietate, profitul sau piața respectivului actor transnațional.”

Figura nr. 2 - Determinanții riscului politic

Sursa: Jarvis, D. S. L. (2008). Conceptualizing, analyzing and measuring political risks: the evolution of theory and method. *Lee Kuan Yew School of Public Policy*. Disponibil online la (accesat în 10 iunie 2010): http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1162541.

1. Riscul de țară versus riscul politic

Conceptul de risc politic s-a desprins din cel de risc de țară, dar delimitarea dintre cele două concepte nu s-a realizat decât foarte târziu. Așa cum arăta Howell (2007), pentru mai bine de 40 de ani publicații ca Fortune sau The Economist sau chiar reviste de specialitate ca Journal of International Business Studies nu au făcut diferența între riscul de țară și cel politic. Confuzia persistă și în prezent, iar cei doi termeni sunt deseori substituiți unul cu celălalt, mai ales din cauza percepției că un risc de țară scăzut înseamnă întotdeauna și un risc politic redus. O contribuție importantă la delimitarea celor două concepte a adus-o riscul de terorism. Limitat în trecut la teritoriul unui stat anume și, deci, inclus în categoria riscului de țară, noile evenimente de după septembrie 2001 au arătat că

riscul de terorism nu mai este specific unei anumite țări (Hood & Nawaz, 2004; Garvey & Mullins, 2008). Grupările teroriste nu mai sunt asociate cu un anumit stat-națiune sau cu o regiune geografică.

Un exemplu des amintit prin care se încearcă diferențierea celor două concepte este controversa Dubai Ports din SUA din anul 2006. Compania Dubai Ports trebuia să gestioneze, în baza unui contract, serviciile portuare în 6 porturi importante din SUA. Cum compania își avea sediul într-o țară arabă, Emiratele Arabe Unite, o parte a oamenilor politici și a autorităților americane s-au declarat împotriva acestei investiții deoarece ar fi adus prejudicii securității naționale. Această dezbatere și efectele acesteia au arătat că și în SUA există risc politic și nu risc de țară cum a fost clasificat de Fareed Zakaria, analist politic și redactor la Newsweek International (Howell, 2007). La începutul lunii iulie 2010, conducerea grupului chinez Cosco, una din cele mai mari companii de transport maritim, a criticat autoritățile americane din cauză că nu oferă nicio posibilitate companiei să investească în porturile americane. Cosco este deținută integral de statul chinez, iar, la fel ca în cazul Dubai Ports, autoritățile americane și-au declarat reticența în a aproba astfel de investiții, de această dată percepute ca aparținând de statul chinez, în acest domeniu important pentru economia americană. În 1998, Cosco a încercat preluarea controlului unui terminal de containere în Long Beach în California, acțiune blocată la acel moment de Congresul american. În final, Cosco a reușit să investească prin intermediul unui partener american (Waldmeir & Zhang, 2010).

Riscul de țară exprimă probabilitatea pierderilor financiare în afacerile internaționale, pierderi generate de unele evenimente macroeconomice și/sau politice din țara analizată. Într-adevăr, întrepătrunderea frecventă dintre sfera economică și politică face ca delimitarea clară dintre cele două concepte să fie dificil de realizat (Jakobsen, 2012). În teorie, riscul de țară are o sferă mai largă și cuprinde și caracteristici economice și financiare, iar riscul politic este o componentă a acestuia. Wilkin (2004) subliniază că definiția riscului de țară depinde de natura investiției: expunerea la riscul de țară este diferită pentru fiecare investiție.

Diferențierea celor două concepte este și mai importantă atunci când se ajunge la gestionarea acestora. Metodele de gestionarea a riscului politic sunt diferite de metodele utilizate pentru gestionarea celorlalte componente ale riscului de țară, riscurile economice și financiare. De exemplu, Wagner (2012) argumentează că STN-urile au posibilitatea să reducă probabilitatea și impactul riscului politic, dar capacitatea acestora de a controla impactul riscului de țară asupra propriilor operațiuni este foarte limitată. În plus, Wagner (2012) afirmă că pentru riscul de țară, cea mai sigură metodă pentru gestionarea acestuia este încetarea activității în respectiva țară. Mai mult, delimitarea riscului politic este necesară pentru calcularea primei de asigurare pentru acest tip de risc.

2. Relația risc politic - incertitudine

În lucrarea sa din 1921, Frank Knight făcea pentru prima oară diferența între conceptul de risc și cel de incertitudine (Knight, 1921). Spre deosebire de incertitudine care nu poate fi măsurată, riscul poate fi cuantificat. Root (1968) afirmă că atunci când un manager internațional decide asupra probabilității unui eveniment politic nesigur în țara gazdă, această decizie transformă incertitudinea politică în risc politic.

Kobrin (1979) explorează și mai mult relația dintre risc politic și incertitudine și definește incertitudinea ca fiind obiectivă sau subiectivă. Atunci când incertitudinea este obiectivă, contribuția evenimentelor politice la riscul politic este o funcție care are ca variabilă doar respectivele evenimente. Pe de altă parte, în cazul incertitudinii subiective,

contribuția la riscul politic este o funcție care are ca variabile atât respectivele evenimente, cât și percepția decidenților asupra acelor evenimente. În cazul incertitudinii obiective, doar rezultatele sunt incerte. Incertitudinea subiectivă trece dincolo de rezultate, cuprinzând și probabilitatea apariției acestor rezultate.

Dintre toate tipurile de riscuri, cel politic este cel mai aproape de conceptul de incertitudine. De exemplu, cum poate fi cuantificată instabilitatea politică? Sau dimpotrivă, stabilitatea politică? Bremmer și Keat (2009) afirmă că stabilitatea politică poate fi măsurată și calculată, dar nu propun și un model pentru măsurarea acesteia. Autorii menționează în schimb că folosirea unui sistem de măsurare trebuie făcută cu precauție. În primul rând, stabilitatea unui regim politic nu este în mod obligatoriu un bun indicator al stabilității politicii sale. Regimul lui Hugo Chávez este un exemplu în acest sens: regimul condus de acesta a fost foarte stabil, spre deosebire de instabilitatea politicilor propuse de acesta. În al doilea rând, evaluarea stabilității politice nu poate prognoza evoluția piețelor. Anumite companii se dezvoltă mult mai bine într-un climat de instabilitate politică ridicată, reușind să găsească metode pentru a fi profitabile în medii dificile și complexe de afaceri.

Puține companii s-au gândit să investească într-o regiune atât de riscantă cum era Kosovo imediat după bombardamentul NATO asupra Belgradului. Grupul german ProCredit Bank a fost prima bancă străină care și-a deschis în Kosovo primele sucursale în 1999 (Wilson, 2010). În 2007, banca obținea deja un profit de 18 milioane de euro. În ciuda crizei financiare, banca a înregistrat un profit de 19 milioane de euro în 2008, iar în 2009 acesta a ajuns la 22 milioane de euro, reprezentând 90% din totalul profiturilor realizate de întregul sector bancar din Kosovo. La acel moment, regiunea prezenta încă riscuri importante pentru mediul de afaceri. Potrivit raportului „Doing Business-” pentru anul 2010 publicat de Banca Mondială, Kosovo ocupa locul 113 din 183, situată în clasament între Uganda și Uruguay. Kosovo se situa de asemenea pe locul 176 din punct de vedere al facilității înființării unei societăți comerciale și pe locul 172 după criteriul protecției investitorilor. Experiența ProCredit Bank demonstrează că o societate poate foarte bine să se dezvolte în condiții de incertitudine.

În data de 24 mai 2010, Coreea de Sud a anunțat că suspendă toate legăturile comerciale cu Coreea de Nord, în urma apariției unor dovezi potrivit cărora aceasta din urmă ar fi responsabilă de scufundarea unei nave de război sud-coreene. În iunie 2010, președintele american, Barack Obama a extins sancțiunile economice ale SUA asupra Coreei de Nord pentru încă un an, începând cu 26 iunie 2010 (o decizie similară a fost luată și în 2009). Între restricțiile financiare impuse de administrația precedentă a lui George W. Bush, care a scos Coreea de Nord de pe lista țărilor care sponsorizează terorismul, s-a numărat înghețarea activelor nord-coreene din SUA și o interdicție pentru cetățenii americani de a face afaceri cu nave sub pavilion nord-coreean. În aceste condiții, Aminex, compania anglo-irlandeză de explorare a zăcămintelor petroliere, a anunțat la sfârșitul lunii mai 2010 semnarea pe o perioadă de 10 ani a unui contract cu guvernul nord-coreean pentru explorarea unui perimetru de peste 50.000 km² situat în Marea Japoniei (Oliver & Brown, 2010). În relația cu autoritățile nord-coreene, Aminex s-a bazat pe relațiile îndelungate avute cu Coreea de Nord încă din 1998. Ceea ce pentru majoritatea companiilor era o investiție cu riscuri necuantificabile, pentru Aminex a fost o oportunitate de afaceri.

Evenimentul de la 11 septembrie 2001 este considerat ceea ce Nassim Taleb a numit „lebăda neagră”, adică un eveniment caracterizat prin raritate, impact extrem și predictabilitate retrospectivă. Explicațiile pentru apariția unui asemenea eveniment apar după ce acesta a avut loc, făcându-l abia ulterior explicabil și previzibil (Taleb, 2008). Raritatea face ca aceste evenimente să fie ignorate înainte de apariție și apoi supraestimate

(cel puțin pentru o vreme). Taleb argumentează că aceste evenimente extreme sunt imposibil de anticipat. Petersen (2008) menționează că terorismul este de cele mai multe ori un risc anormal și imposibil de măsurat, încadrându-l astfel în categoria riscurilor denumite „lebăda neagră”. Deși Garvey și Mullins (2008) recunosc și ei că aceasta a fost percepția inițială asupra riscului de terorism, autorii argumentează că în ultima vreme, din cauza creșterii numărului de atacuri teroriste, percepția asupra acestuia s-a schimbat, nemaifiind considerat un „risc catastrofal”. Baublyte, Mullins și Garvey (2012) încadrează și ei riscul politic în categoria riscurilor rare și cu probabilitate scăzută.

Bremmer și Keat (2009) vin cu contraargumente pentru a evidenția limitările teoriei lui Taleb. Autorii menționează în primul rând că majoritatea riscurilor la care trebuie să facă față companiile au un impact redus (greve, corupție etc.), dar impactul colectiv al unor asemenea evenimente poate să depășească impactul unei „lebede negre”. În al doilea rând, spre deosebire de riscurile financiare și economice, riscurile politice sunt în general produse de indivizi, oameni cu un set particular, dar ușor de identificat, de motivații și limitări ceea ce face ca riscurile să fie predictibile și măsurabile, trecând astfel din categoria incertitudinii în categoria riscului. Multe din riscurile politice depind de acțiunile unor indivizi sau organizații, ceea ce implică, în majoritatea cazurilor, un proces de planificare și luare a deciziilor. Cei doi autori argumentează că un sistem perfect de informații poate să facă previzibil un mare număr de evenimente cu probabilitate redusă și impact extrem.

Puțini oameni ar fi putut să prevadă impactul publicării caricaturilor profetului Mahomed asupra intereselor de afaceri ale companiilor daneze. Republicarea caricaturilor cu profetul Mahomed în ianuarie 2006 (după ce acestea generaseră deja primul val de măsuri din partea țărilor arabe odată cu prima publicare a acestora în Danemarca în septembrie 2005), a atras boicotarea produselor daneze în țările arabe. Companiile originare din Danemarca s-au trezit astfel în mijlocul unui conflict care nu avea nimic de a face cu activitatea acestora. Cea mai afectată a fost Arla Foods, unul dintre cei mai mari producători de produse lactate din Europa cu pierderi zilnice înregistrate de 1,3 milioane de euro (The Economist, 9 februarie 2010). Compania avea o prezență în regiune de 20 de ani, iar încrederea în mediul de afaceri a făcut ca în 2005 să decidă delocalizarea producției de brânză procesată din Danemarca în Arabia Saudită. În 2005, Arla Foods a înregistrat o cifră de afaceri de aproape 500 milioane de euro, dintre care două treimi numai în Arabia Saudită. Dintr-o dată, compania s-a aflat în imposibilitatea să își vândă produsele în țările arabe. Analistii economici au căzut de acord că nimeni nu ar fi putut previziona nici probabilitatea și nici impactul evenimentelor asupra activității companiei. La fel ca și evenimentele de la 11 septembrie 2001, Arla Foods a devenit un alt exemplu de „lebăda neagră”. Vânzările companiei și-au revenit foarte încet. La sfârșitul lunii mai 2006, vânzările reprezentau abia 20% din nivelul înregistrat înaintea boicotului, în ciuda campaniilor publicitare, iar conducerea companiei preconiza că acestea vor ajunge la același nivel abia la sfârșitul anului 2007.

3. Riscul politic versus instabilitatea politică

Robock (1971) face distincția dintre instabilitatea politică și riscul politic, recunoscând de altfel că cele două sunt legate între ele. Instabilitatea politică determinată de schimbări neașteptate la nivel guvernamental poate atrage sau nu un risc politic în mediul de afaceri. Wagner (2012) afirmă că riscurile legate de instabilitatea politică apar în urma luptelor de putere, cum ar fi conflictele pentru succesiunea la guvernare sau revolte în masă cauzate de înrăutățirea condițiilor sociale. De exemplu, în Turcia, industria producătoare de alcool a avut de suferit după venirea la putere a Partidului Justiției și

Dezvoltării (AKP). Guvernul condus de Recep Tayyip Erdoğan a majorat taxele impuse pentru băuturile alcoolice, compania daneză Tuborg-Carlsberg declarând că aceste creșteri de taxe i-au redus marja de profit la zero (Alistari, 2008). Deși Tuborg-Carlsberg opera pe piața turcească încă din 1967, compania a decis vânzarea a 95,65% din acțiuni societății Israel Beer Breweries CBC Group, partenerul Carlsberg în Israel și România.

Instabilitatea politică apare cel mai adesea în momente de criză, indiferent de natura acesteia. Într-o economie slăbită, investitorii străini sunt dintr-o dată considerați vinovați pentru efectele negative ale liberalizării economice (disparitatea veniturilor, șomajul, poluarea, etc.). Intervenția statului este următorul pas. În timpul crizei valutare din Indonezia, guvernul a abrogat contractele încheiate cu compania Independent Power Producers, ceea ce a dus la pierderea unor investiții de mai multe milioane de dolari în sectorul energetic.

Instabilitatea politică poate fi, de asemenea, rezultatul instabilității sociale. În 2008, prețul produselor alimentare a crescut cu 40% în țările sărace (Lloyd's, 2008). Restricții la exportul de orez au fost impuse în țările mari producătoare de orez cum ar fi India, China și Vietnam. Potrivit specialiștilor, problemele asociate crizei alimentare au dus la creșterea cererilor de despăgubire pentru riscul politic, dar și la creșterea cererii pentru acoperirea riscurilor aferente unor activități care în trecut nu erau riscante. În acest context, cele mai solicitate polițe pentru acoperirea riscului politic cuprind riscul de neexecutare a unui contract, riscul de neplată și de nelivrare, daune cauzate de violențe politice, exproprieri ale terenurilor agricole din cauza realocării acestora pentru uz agricol și naționalizarea companiilor din industria alimentară.

Efectele crizei financiare și recesiunea economică globală vor duce la creșterea riscurilor politice în 2010. Acesta a fost mesajul transmis de compania Aon la începutul anului 2010 odată cu publicarea ediției anuale a hărții riscurilor politice. Numărul țărilor care au fost retrogradate din punct de vedere al stabilității politice în 2009 a fost de două ori mai mare decât numărul celor pentru care ratingul a fost îmbunătățit. Criza financiară globală din 2008 și 2009 a continuat să se manifeste în anii care au urmat printr-un nivel ridicat al instabilității politice și creșterea amestecului politic în mediul de afaceri.

La sfârșitul lunii mai 2010, cel mai mare furnizor mondial de produse pentru tratarea diabetului, compania daneză Novo Nordisk, a decis să își retragă de pe piața grecească cel mai avansat produs, după ce guvernul de la Atena a anunțat o reducere de 25% a prețurilor la toate medicamentele (Jack, 1 iunie 2010). Decizia Novo Nordisk a fost urmată la scurt timp de cea a unei alte companii daneze, Leo Pharma, care, la rândul ei, a anunțat retragerea a două produse de pe piața grecească. Reducerea prețului la medicamente a făcut parte din pachetul de măsuri de austeritate stabilit de guvernul de la Atena pentru reducerea deficitului bugetar enorm cu care țara se confrunta. La acel moment, companiile farmaceutice internaționale aveau de recuperat 7 miliarde de euro de la statul grec (Jack, 2 iunie 2010). Deoarece multe din statele europene își coordonează prețurile la medicamente, companiile din domeniul farmaceutic se tem că orice reducere într-o țară atrage după sine scăderea prețurilor și în celelalte state. Germania, Spania, Portugalia și Italia au decis și ele reducerea prețurilor. În timp ce companiile farmaceutice și-au îndreptat atenția în principal asupra reformei din domeniul sănătății din SUA și a riscurilor asociate, reducerea prețurilor la medicamente a reprezentat un risc subapreciat în 2010. Spre deosebire de cele două companii daneze, GlaxoSmithKline, cel mai mare producător european de medicamente a anunțat că va continua livrarea de medicamente pe piața grecească, în timp ce AstraZeneca a declarat că nu are în vedere retragerea de medicamente de pe această piață.

Kobrin (1979) afirmă că, deși marea parte a autorilor fac distincție între cele două fenomene, realitatea este că nu se știe îndeajuns de mult despre influența instabilității politice asupra riscului politic pentru a putea construi modele acceptabile. Mai mult, există situații când companiile ajung să beneficieze de urma instabilității politice (García-Canal & Guillén, 2008).

În Mexic, guvernul a naționalizat sistemul bancar în anii '80 și a refuzat participarea companiilor străine la procesul de privatizare la începutul anilor '90 (The Economist, 15 mai 2010). Oportunități pentru băncile străine au apărut după criza pesoului din anii 1994-1995 care a dus în cele din urmă la aplicarea mai puțin strictă a reglementărilor. Băncile străine au găsit în această situație oportunități de afaceri care s-au materializat prin mai multe achiziții, cum ar fi: BBVA a achiziționat Bancomer (2000-2002), Banco Santander a achiziționat Serfin (2000), Citigroup a achiziționat Banamex (2001) și HSBS a achiziționat Bitel (2002). De căderea comunismului în Europa de Est au profitat băncile austriece și italiene care au reușit să vadă oportunitățile de afaceri dincolo de riscurile crescute din regiune. În 2009, șase din cele mai importante grupuri bancare au obținut profituri de aproape 30 miliarde de dolari din activitatea desfășurată pe piețele în dezvoltare (Tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1 – Profitul obținut de șase grupuri bancare pe piețele emergente în 2009 (dolari, mld.)

Bancă	Profit pe piețele emergente	Profit/Pierdere la nivel de grup	Asia	din care		America de Sud	Europa Centrală și Rusia	Africa și Orientul Mijlociu
				Hong Kong	Participații în China			
HSBC	9	6	8	4	2	1	0	<1
Citigroup	7	-2	4	Na	Na	2	Na	Na
Santander	5	12	0	0	0	5	0	0
Standard Chartered	3	3	3	0	0	0	0	<1
BBVA	3	6	0	0	0	3	0	0
UniCredit	2	2	0	0	0	0	2	0
Total	29	28	15	5	2	12	2	1

Sursa: The Economist. (2010, 15-21 mai). We lucky few. For Western firms the barriers to entry into emerging-market banking are daunting, pp. 12-14.

4. Riscul real versus riscul perceput

Percepția asupra riscului politic la care este expusă o companie variază considerabil (Hood & Nawaz, 2004). Interdependența financiară și economică a făcut ca riscuri aparent izolate cum au fost cele din Washington și New York în septembrie 2001 să fie amplificate de mijloacele moderne de comunicare. Paradoxal, de aici a rezultat un alt risc și anume percepția asupra riscului politic care determină alte evenimente cu alte consecințe economice și politice, ajungându-se la decuplarea gravității riscului de percepția asupra acestuia (Jarvis, 2004). Percepția asupra riscului este la fel de importantă ca riscul însuși (Bremmer & Keat, 2009). Ea influențează comportamentul investitorilor străini (Wagner, 2012). Baublyte, Mullins și Garvey (2012) observă că anumite țări a căror situație este reflectată în mod negativ în mijloacele de comunicare sunt percepute ca având un nivel mai ridicat al riscului politic, în condițiile în care celelalte variabile rămân constante, ceea ce poate fi sau nu o reprezentare corectă a nivelului real al riscului politic. De exemplu, în urma atentatelor de la 11 septembrie 2001, pierderile rezultate din percepția asupra riscului politic (încetinirea creșterii economice în SUA, efectele negative asupra piețelor financiare, sectorului turistic, industria aeronautică) s-au ridicat la 500 miliarde de dolari,

pe când pierderile fizice înregistrate (rezultate din distrugerea clădirilor și a infrastructurii) au fost estimate la o valoare de 27 miliarde de dolari. Garvey și Mullins (2008) subliniază că informații privind probabilitatea unui alt atac terorist sau asupra gravității acestuia sunt aproape imposibil de obținut, ceea ce face ca deciziile raționale să fie înlocuite de reacții emoționale. Percepția greșită a riscului față de nivelul real, mai mic, al acestuia poate determina pierderea unor oportunități de profit. De aceea, o parte importantă a identificării riscului politic stă în delimitarea riscului perceput de riscul politic real.

Terorismul ucide, dar cel mai mare ucigaș rămâne mediul natural, responsabil anual pentru aproape 13 milioane de morți (Taleb, 2008). Dar terorismul provoacă reacții emoționale, ceea ce duce la supraestimarea probabilității unui eventual atac terorist și amplificarea percepției asupra riscului (Garvey & Mullins, 2008). Șocul dezastrului produs de om este resimțit mai mult decât cel produs de natură.

Acesta este și cazul atacurilor de piraterie asupra companiilor de transport maritim. În mai 2008, compania britanică de asigurări Lloyd's a desemnat Golful Aden „zonă de război”, cu o primă de asigurare specială, crescând astfel costurile de asigurare ale companiilor de transport maritim. Astfel, pirateria maritimă n-a mai fost acoperită printr-o poliță normală de asigurare, ci a fost transferată în categoria poliței pentru daune de război, mai scumpă (Smith-Windsor, 2010). Un studiu realizat de Congressional Research Service a arătat că primele de asigurare pentru un transport prin Golful Aden au crescut cu 10.000 până la 20.000 de dolari. Mai mult, comparativ cu o asigurare normală împotriva riscului de război, primele pentru un transport în Golful Aden sunt aproape de cinci ori mai mari. Totuși, un reprezentant al companiei Maersk Line declara că riscul unui atac de piraterie, chiar și pe coastele Somaliei, este relativ scăzut (Nall, 2009). Din cele 22.000 – 30.000 de vase care tranzitează Golful Aden în fiecare an, doar câteva zeci dintre ele sunt capturate și aproape 100 sunt atacate, ceea ce arată că probabilitatea ca un vas să fie implicat într-un atac de piraterie este de 0,167%. În timp ce asigurătorii pretind că această schimbare a fost determinată de gestionarea mai bună a riscului pentru a face față nevoilor clienților, aceștia au obținut între timp profituri importante: în 2008, între 300-500 milioane de dolari doar în Golful Aden în timp ce nivelul despăgubirilor plătite s-a ridicat abia la 100 milioane de dolari.

5. Finalitatea riscului politic – pierderi sau oportunități

„Polaritatea” conceptului de risc politic este un alt punct sensibil. Diferitele abordări iau în considerare fie latura negativă, fie îl definesc ca pe un fenomen neutru, cu consecințe negative sau pozitive asupra investitorilor. Majoritatea autorilor (Root, 1968; Rios-Morales et al., 2009; McKellar, 2010; Jakobsen, 2012; Wagner, 2012; Ramady, 2014) iau în considerare doar latura negativă (așa numitele riscuri pure), cum este și abordarea în domeniul asigurărilor. Jakobsen (2012: 13) definește riscul politic ca „acele evenimente, acțiuni, procese sau caracteristici de natură socio-politică ce pot să influențeze negativ și semnificativ, în mod direct sau indirect obiectivele investitorilor străini”. Studiarea exclusivă a laturii negative a riscului politic a urmat de fapt tendința generală a analizei riscului. Așa cum Purdy (2010) arată, în trecut, riscul era considerat doar din perspectiva negativă a acestuia, iar companiile trebuiau să îl evite sau să îl transfere. În prezent, abordarea neutră a riscului a fost recunoscută și inclusă și în noul standard de calitate ISO 31000:2009 privind managementul riscului, unde renunțarea la definirea riscului ca posibilitatea sau probabilitatea unei pierderi a fost una din cele mai importante schimbări introduse.

Pentru Howell (2007), riscul politic este posibilitatea ca deciziile politice sau evenimentele sociale sau politice dintr-o țară să afecteze mediul de afaceri în așa fel încât investitorii să înregistreze pierderi sau să nu-și realizeze profiturile preconizate atunci când investiția a fost făcută. Prin această definiție, Howell condiționează de fapt riscul politic de apariția unei pierderi și afirmă că acest concept se aplică doar în cazul în care evenimentele generatoare de risc nu au putut fi „prezise” la momentul în care investiția a fost făcută. Această înseamnă că investitorul străin trebuie să facă de la început diferența între evenimentele așteptate și cele neașteptate, ceea ce sporește și mai mult complexitatea definirii conceptului. Dar nici în cadrul acestei accepțiuni nu există o poziție comună în ceea ce privește accepțiunea negativă asupra riscului politic.

Riscul politic poate afecta nu numai activele unei societăți (după cum îl definesc unii autori), ci întreaga societate (de exemplu, activitățile care sunt externalizate). De asemenea, poate afecta prețul acțiunilor și, prin urmare, randamentele așteptate (Suleman, 2011). În data de 31 iulie 2008, Hugo Chávez anunța naționalizarea societății Banco de Venezuela, filiala Băncii Santander, cu scopul de a o „pune în folosul poporului venezuelean”. Ca urmare a anunțului de naționalizare, cursul acțiunilor Băncii Santander a scăzut cu 3,45% la Bursa din Madrid (față de o scădere a indicelui IBEX 35 cu 2,62%), cu 2,51% la Bursa Euronext Lisabona (față de o scădere a indicelui PSI 20 cu 1,31%) și o reducere cu 4,26% la London Stock Exchange (față de o scădere a indicelui FTSE 100 cu 1,06%).

În anumite cazuri, riscul politic se poate concretiza într-o pierdere potențială. De exemplu, în februarie 2008, Turcia a respins participarea companiei Gaz de France la proiectul Nabucco din cauză că Franța a adoptat o lege care includea în categoria crimelor negarea genocidului armenilor (Euractiv, 20 februarie 2008). Această decizie nu a afectat propriu-zis activitatea companiei franceze, dar ar fi putut afecta profiturile viitoare în cazul în care proiectul Nabucco s-ar fi concretizat.

Pentru Robock (1970), Kobrin (1979), Hood și Nawaz (2004), Molano (2008), Alon și Herbert (2009), Hain (2011) și Stephens (2015), riscul politic poate aduce nu doar pierderi, ci și oportunități pentru acei investitorii care își evaluează și gestionează bine riscul politic (riscul speculativ).

Robock (1970) definește riscul politic în următorii termeni:

„Riscul politic în afacerile internaționale există atunci când (1) există discontinuități în mediul de afaceri, (2) iar acestea sunt dificil de anticipat și (3) decurg din schimbări politice. Pentru a intra în categoria riscurilor, aceste schimbări în mediul de afaceri trebuie să afecteze în mod semnificativ profitul sau alte obiective ale respectivei societăți”.

Pentru Molano (2008), riscul politic poate fi definit ca întregul spectru de acțiuni în mediul politic și social care pot influența dreptul de proprietate, profitul sau piața respectivului actor transnațional. Accenture (2012) definește riscul politic ca incertitudinile legate de realizarea obiectivelor de afaceri determinate de actori politici sau condiții politice. Stephens (2015) amintește că riscul politic nu este numai rezultatul acțiunii unui actor politic, ci poate apărea și ca urmare a lipsei de acțiune a respectivului actor politic.

Avantajul abordării pozitive este acela că deschide calea spre domenii relativ necercetate privind perspectivele asupra riscului politic. Un exemplu elocvent este Rusia unde, în ciuda dificultăților înregistrate de anumite companii care au investit în această țară, mai ales în sectorul hidrocarburilor (cum ar fi British Petroleum), există sectoare care prezintă oportunități de a obține profituri importante.

6. Riscul politic – macro versus micro

Robock (1971) face pentru prima oară distincția dintre macro-riscurile politice (care afectează toți agenții economici) și micro-riscurile politice (care afectează selectiv anumiți agenți economici și anumite domenii de activitate). În trecut, cea mai mare parte a cercetărilor privind riscul politic au studiat impactul macro-riscurilor politice asupra investitorilor străini. Riscul de țară este de cele mai multe ori considerat similar cu macro-riscul politic (Wilkin, 2004; Wagner, 2012). În prezent, riscurile politice vizează mai ales nivelul micro, fiind îndreptate nu numai asupra unui anumit sector de activitate (de ex. naționalizarea companiilor străine din domeniul petrolier), ci afectează selectiv doar o anumită companie. Diferențierea dintre macro și micro-riscurile politice a fost preluată și în literatură (Wilkin, 2004; Rios-Morales et al., 2009; Wagner, 2012; Stephens, 2015).

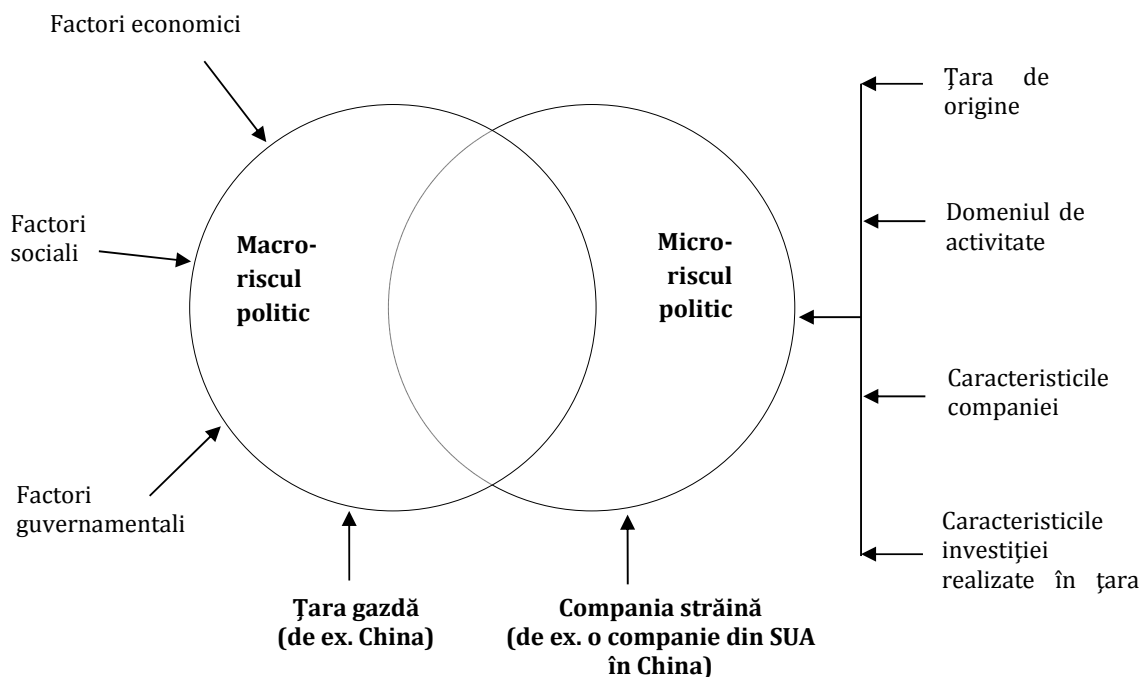
Macro și micro-riscurile se întrepătrund (Figura nr. 3), dar analiza micro-riscurilor solicită o analiză mai amănunțită. Cele două dimensiuni ale riscului politic sunt diferite deoarece riscurile specifice unei firme pot duce fie la creșterea, fie la reducerea expunerii globale la risc.

Hood și Nawaz (2004) definesc macro-riscurile politice ca acele riscuri care afectează STN-urile în general, în timp ce micro-riscurile politice se referă la acele riscuri politice care afectează doar anumite companii din anumite țări.

Alon și Herbert (2009: 130) dau următoarea definiție micro-riscului politic:

„Micro-riscul politic se definește ca incertitudinea asociată cu rezultatele sau evenimentele care decurg din schimbări politice cu consecințe potențiale și specifice asupra unei firme care intenționează să intre pe o piață sau desfășoare deja activități în altă țară. Aceste schimbări politice pot avea drept rezultat consecințe sau evenimente care (1) provin din factori de mediu atât din interiorul, cât și din exteriorul țării străine gazdă și (2) afectează în mod pozitiv sau negativ activitatea, activele sau situația financiară a unei firme”.

Figura nr. 3 – Micro versus macro riscuri politice

7. Riscul politic prin prisma asigurărilor

Pentru a fi asigurabil, orice risc trebuie să îndeplinească mai multe condiții printre care se numără și aceea că producerea sa trebuie să ducă la pierderi financiare³. Acesta este motivul pentru care definiția riscului politic în asigurări se face în funcție de pierderile care decurg din cauze politice rezultate din decizii la nivel guvernamental, fie acesta național sau regional sau din situația societății, sau din caracteristicile țării sau ale firmei sau din combinații ale acestora. Această abordare propusă de Howell (2007, 2008) pornește de la consecințele riscului politic, și nu de la cauzele acestuia, abordare pe care această lucrare o propune. Howell (2008) subliniază că pierderile sunt rezultatul unui nivel ridicat și necontrolat al riscului politic și enumeră zece tipuri de pierderi așa cum sunt acestea definite în polițele de asigurare. Așa cum menționează și autorul, lista include și alte circumstanțe care pot fi considerate a fi politice. Ca o consecință, riscul politic este definit ca acele decizii cauzale, factori sau decizii care duc la înregistrarea acestor pierderi.

I. Neconvertibilitatea

Se definește ca acțiunea unui guvern de a împiedica schimbarea monedei locale într-o valută străină, de exemplu în dolari. Acest risc mai este denumit și „risc de transfer”. În ultimii ani, cererea pentru acoperirea pierderilor din neconvertibilitate a fost foarte redusă.

II. Exproprierea și naționalizarea

Exproprierea și naționalizarea sunt rezultatul acțiunii unui guvern de a confisca proprietatea sau activele unui investitor străin fără a-i asigura compensarea totală. Acest risc mai este denumit și „risc de proprietate”. Exproprierea este considerată cea mai evidentă și extremă formă a riscului politic (Hood & Nawaz, 2004; Molano, 2008). Exproprierea și naționalizările sunt cea mai veche formă a riscului politic. Deși numărul acestora a scăzut comparativ cu anii '70, complexitatea acestora a crescut din cauză că acoperă domenii noi și afectează acum doar anumite firme. Modul în care se realizează acestea variază de la caz la caz, dar de cele mai multe modalitatea aleasă depinde de interesul guvernului respectiv.

Bremmer și Keat (2009) identifică patru categorii mari în care pot fi clasificate: exproprierea formală, confiscarea directă, vânzarea forțată și renegocierea contractelor. Aceste măsuri sunt de obicei „anunțate” din timp datorită caracterului populist. De exemplu, președintele Boliviei, Evo Morales, în campania electorală din 2005, a promis că va naționaliza companiile din domeniul petrolului și gazelor naturale, ceea ce s-a și întâmplat în 2006 (Jakobsen, 2012). Naționalizările au afectat mai ales investitorii străini din Brazilia (Petrobras), Spania și Argentina. Președintele RD Congo, Joseph Kabila, a promis în campania electorală în urma căreia a preluat puterea în februarie 2007 că va renegocia contractele în domeniul minier, ceea ce s-a și întâmplat începând cu iulie 2008. Una din explicațiile pentru entuziasmul opiniei publice din aceste țări pentru astfel de măsuri este dată de încrederea în capacitatea (și nu doar datorită) guvernului de rezolva problemele structurale mobilizând și dirijând oamenii și resursele în slujba binelui colectiv.

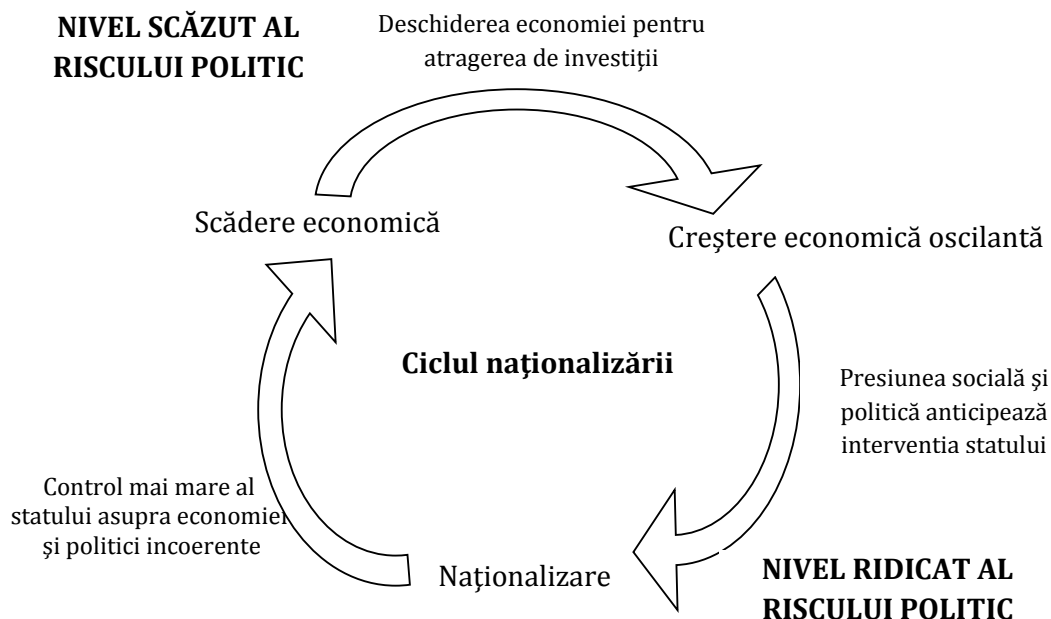
Naționalizarea companiilor străine care își desfășoară activitatea în Venezuela nu mai este o surpriză pentru investitorii străini. În 2007, Hugo Chávez a naționalizat companiile multinaționale din domeniul petrolului. În august 2008 a continuat cu companii din industria cimentului (Lafarge, Holcim și Cemex).

³ Riscul de preț și riscul valutar duc și la obținerea de câștiguri, deci nu pot fi asigurate.

Bremmer și Keat (2009) amintesc de așa numitele cicluri de expropriere și privatizare. Venezuela a privatizat sectorul petrolier în 1976, Hugo Chávez încheind procesul de renaționalizare în iunie 2007. Bolivia a fost prima țară din America Latină care a trebuit să se adapteze cerințelor FMI în anii '80, fiind nevoită, printre altele, să își privatizeze întreprinderile de stat și să își îmbunătățească mediul de afaceri pentru a putea atrage capital străin. De cealaltă parte, naționalizările realizate de Evo Morales în 2006 au avut loc într-un moment în care naționalismul economic era în creștere, pe fondul creșterii prețurilor la materii prime, scăderea rezervelor de resurse naturale și creșterea cererii (Wagner, 2012). Intervenția statului vine ca un răspuns la toate aceste presiuni (Figura nr. 4).

Efectele negative ale expropriierilor și naționalizărilor asupra statului care decide să recurgă la asemenea acțiuni se întind pe termen lung (Hood & Nawaz, 2004; Wagner, 2012) și se regăsesc în reducerea accesului la finanțare pe piețele internaționale de capital, litigii judiciare și reducerea ISD-urilor. Pentru a evita aceste consecințe, statele recurg la acțiuni mai subtile, așa numita expropriere indirectă (*engl.* „creeping expropriation”), cum ar fi amestecul în numirea managementului unei companii sau aplicarea discreționară a unor norme legislative, al căror efect echivalează cu cel al unei exproprieri propriu-zise. Cazurile de expropriere indirectă sunt mai numeroase în prezent (McKellar, 2010; MIGA, 2011).

Figura nr. 4 – Ciclul naționalizării

Sursa: Lloyd's. (2009). Global recession – the magnifying glass for political instability, p. 16. Disponibil online la (accesat în 16 februarie 2013):

<http://www.lloyds.com/~media/Lloyds/Reports/360/360%20Terrorism%20Reports/PoliticalInstability.pdf>

III. Daune cauzate de conflicte civile

Daunele cauzate de conflictele civile se regăsesc în pierderi financiare sau în pierderi rezultate în urma distrugerii proprietății și sunt cauzate de conflicte interne. Aceste conflicte includ războaie civile, revoluții, insurecții sau terorism motivat de interese politice sau sabotaj.

IV. Daune de război

Sunt reprezentate de pierderi financiare sau de cele rezultate în urma distrugerii proprietății și sunt cauzate de conflicte internaționale. Aceste conflicte pot include războiul declarat sau nedeclarat. Atât daunele cauzate de conflicte civile, cât și cele de război intră în categoria riscului de proprietate.

V. Terorism

Pierderile rezultate din acțiuni teroriste rezultă din acte de violență împotriva personalului sau proprietății săvârșite de grupuri de indivizi care urmăresc să provoace daune la nivel guvernamental, economic sau social, cu sau fără intenția de a înlocui liderii sau guverne. Prin tradiție, terorismul a fost considerat un risc politic (Petersen, 2008).

VI. Pirateria maritimă

Pirateria maritimă se manifestă prin atacuri pe mare, atât în apele teritoriale naționale, cât și cele internaționale (uneori și pe cursul râurilor) împotriva ambarcațiunilor de orice fel, inclusiv vase comerciale, de croazieră sau iahturi și bărci personale. Deși este considerată o activitate criminală, pirateria maritimă are loc de cele mai multe ori în locuri unde autoritatea poliției nu este clar delimitată. Poliția pentru asigurările împotriva pirateriei maritime este una din cele mai vechi, datând din 1799. După războiul din Vietnam, persoanele care se refugiau pentru a scăpa de regimul comunist erau frecvent atacate în timpul tranzitului acestora prin Marea Chinei de Sud. Această practică străveche a reapărut în ultimii ani. Atacul asupra vasului de croazieră Seaborne Spirit în apropierea coastelor Somaliei în 2005 a atras atenția nu numai asupra pierderilor economice, ci și asupra problemelor de securitate care afectează relațiile economice internaționale. De exemplu, prin Strâmtoarea Malaca trece 90% din petrolul din Asia de Est. Dată fiind posibilitatea exploatării acestui potențial de teroriști islamici, gestionarea acestei probleme a devenit un aspect important al securității în regiune (Howell, 2007).

VII. Neonorarea obligațiilor contractuale

Pierderile din neonorarea obligațiilor contractuale sau neîndeplinirea acestora rezultă atunci când un guvern reziliază un contract fără compensarea investitorilor. Polița AIG include în această categorie rezilierea unilaterală, neplata unui contract, anularea unor licențe, embargouri sau alte decizii guvernamentale, legi, decrete sau reglementări care au ca rezultat încălcarea sau modificarea unui contract.

VIII. Acțiuni guvernamentale defavorabile

Guvernele decid adesea să reducă sau să restricționeze veniturile sau participațiile investitorilor străini prin metode mai puțin evidente ca exproprierea sau neconvertibilitatea. Un exemplu în acest sens este atunci când guvernul decide să aplice o taxă în mod restrictiv, vizând doar rezidenții străini, dar nu și investitorii locali. Aceste pierderi pot fi considerate o formă a riscului operațional. În mod normal, aceste pierderi nu sunt acoperite de asigurări. Political Risk Services include în această categorie pierderile rezultate din acțiuni ca restricții privind dreptul de proprietate, limitarea accesului la sistemul de achiziții publice, impozitarea discriminatorie, bariere la import, politica în domeniul forței de muncă, restricții privind transferul capitalurilor, întârzieri la plata obligațiilor contractuale (PRS Group, 2004).

IX. Pierderi rezultate din înrăutățirea mediului politic sau social

Sunt pierderi rezultate din acțiuni indirecte ale guvernului, atribute guvernamentale sau caracteristici sociale. Howell (2007, 2008) amintește aici imposibilitatea guvernului de aplicare a drepturilor de copyright, amestecul guvernului în desfășurarea afacerilor (cum ar fi cote rasiale pentru angajarea managerilor), ineficiența sistemului judiciar care nu asigură aplicarea deciziilor judecătorești, corupția sistemică pe care guvernul nu poate sau nu dorește să o controleze (companiile americane trebuie să țină seama de aplicarea Foreign Corrupt Practices Act) sau rata ridicată a criminalității.

X. Pierderi rezultate din evenimente politice indirecte

Sunt pierderi care decurg din anumite evenimente care sunt politice prin sursa sau prin natura lor, dar nu sunt rezultatul unei decizii guvernamentale știute sau neștiute. Howell (2007, 2008) menționează răpirea managerilor (acoperită de poliția pentru „Răpire și răscumpărare”), greve sau oprirea procesului de producție, acte de sabotaj sau pagube aduse unei investiții sau unui proiect determinate de acțiuni politice sau religioase din țara gazdă (acoperite uneori de poliția pentru „Daune cauzate de conflicte civile”).

Concluzii și direcții de cercetare viitoare

Definirea riscului politic este primul pas în procesul de gestionare a acestui tip de risc. Nu de puține ori imposibilitatea de a defini riscul politic la care sunt expuse STN-urile a dus la dificultăți în analiza și evaluarea acestuia. În schimb, celelalte riscuri întâlnite în afacerile internaționale, mai evidente și mai ușor de conturat (risc valutar, risc de piață, risc de credit, risc operațional, etc.) au beneficiat mai mult de atenția atât a mediului de afaceri, cât și a cercetătorilor. În plus, studierea riscului politic s-a îndreptat în special către țările în dezvoltare, acolo unde și oportunitățile de creștere și profit sunt mai mari, ceea ce a creat impresia că țările dezvoltate nu prezintă risc politic. Cercetătorii au subliniat existența riscului politic în țările dezvoltate abia foarte recent.

În acest sens, lucrarea își propune să ofere o delimitare mai clară a conceptului de risc politic. O definiție a riscului politic trebuie să țină seama de multiplele interdependențe și variabile care trebuie analizate, cum ar fi delimitarea conceptului de risc de țară și cel de risc politic, analiza relației dintre risc politic și incertitudine, dintre riscul politic și instabilitatea politică, dintre riscul real și riscul perceput, finalitatea riscului politic, dimensiunea macro sau micro și definirea riscului politic prin prisma asigurărilor.

Lucrarea analizează în primul rând interacțiunea dintre riscul politic și riscul de țară de unde conceptul de risc politic s-a și desprins. Cele două concepte sunt încă substituite unul cu celălalt, dar delimitarea acestora a devenit mai evidentă după proliferarea riscurilor teroriste care nu mai sunt limitate la teritoriul unei anumite țări. În al doilea rând, un alt obstacol în definirea riscului politic stă în faptul că acesta este cel mai aproape de conceptul de incertitudine, așa cum a fost acesta definit de Franck Knight în 1921. O parte din cercetări vin cu argumente pentru a demonstra imposibilitatea acordării unei probabilități acestui tip de risc. Aceasta nu trebuie să se transforme într-o scuză pentru manageri pentru a-și argumenta eșecul în gestionarea riscului politic. Oricât de anevoioasă este delimitarea dintre risc și incertitudine, un sistem optim de informații poate să facă previzibil un număr mare de riscuri politice. În al treilea rând, cercetătorii au făcut de multe ori legătura dintre instabilitatea politică și riscul politic. Este adevărat că, de cele mai multe ori, instabilitatea politică atrage riscul politic, dar poate să aducă și oportunități de afaceri pentru acele STN-uri care văd în aceasta un avantaj competitiv. De asemenea, definirea riscului politic trebuie să țină pasul cu noile tendințe, cum ar fi percepția asupra

riscului politic care a devenit un risc politic în sine și care stă uneori în calea identificării riscului real la care o investiție este expusă.

În continuare, o altă dezbateră de la care conceptul de risc politic nu poate fi exclus se referă la modul de abordare a riscului politic fie prin prisma efectelor negative pe care le are asupra afacerilor (riscul pur) sau ca fenomen neutru, cu consecințe negative sau pozitive asupra investitorilor (riscul speculativ). Avantajul abordării pozitive, adoptată și în această lucrare, este acela că deschide calea spre domenii relativ necercetate privind perspectivele asupra riscului politic. Totuși, este imposibil ca definiția riscului politic să nu se facă și prin prisma asigurărilor, chiar dacă în această abordare riscul politic este considerat doar prin prisma pierderilor financiare pe care le produce. În ultimul rând, lucrarea delimitează riscurile politice la nivel macro (de cele mai multe ori confundate cu riscul de țară) de cele la nivel micro (îndreptate selectiv doar asupra unor STN-uri, domenii, regiuni, etc.).

Din analiza acestor elemente a rezultat că există multe domenii în care studierea riscului politic poate fi îmbunătățită și pe care prezenta lucrare le supune atenției. Este vorba în primul rând de creșterea importanței micro-riscurilor, mai puțin cercetate și care nu au beneficiat de atenția acordată macro-riscurilor politice. În al doilea rând, restrângerea definiției riscului politic doar la pierderile financiare pe care acesta le poate genera nu face decât să sustragă atenției oportunitățile pe care riscul politic le poate aduce atunci când este gestionat în mod corespunzător. În al treilea rând, STN-urile trebuie să își îndrepte atenția asupra riscurilor politice existente nu numai în țările în dezvoltare, dar și în țările dezvoltate unde, chiar dacă riscul de țară este scăzut, riscul politic pentru o anumită companie poate fi insurmontabil.

Gestionarea riscului la care STN-urile sunt expuse în activitatea lor de expansiune internațională trebuie să includă și riscul politic. Acest fapt a devenit și mai evident după atentatele teroriste de la 11 septembrie 2001 care au adus din nou riscul politic în atenția cercetătorilor. Pe viitor, noi oportunități de investiții, cum ar fi exploatarea resurselor naturale în zona arctică, vin cu noi riscuri politice pe care societățile trebuie să le gestioneze și de care depinde succesul sau eșecul investiției. Dar pentru aceasta, riscul politic trebuie definit și apoi supus analizei și evaluării. În urma acestui proces, STN-urile își pot alege acele metode de gestionare, care combinate în cadrul unei strategii de management al riscului, le oferă un nivel acceptabil al riscului aliniat cu propria strategie de dezvoltare internațională și cu identitatea corporativă.

Metodele pe care STN-urile le includ în strategia de management al riscului politic cuprind, printre altele: metode folosite pentru gestionarea riscului în investițiile internaționale (diversificarea investițiilor); personalizarea investiției în funcție de natura riscului politic (modalitatea de intrare pe piață și structura capitalului investit); analiza rolului responsabilității sociale corporative; desfășurarea de activități de lobby și dezvoltarea de alianțe cu guvernul țării gazdă și cu autoritățile locale; constituirea de societăți mixte; achiziționarea unei asigurări pentru riscul politic; acțiuni directe cum ar fi protecția fizică a personalului și a mijloacelor de producție; folosirea unor practici controversate cum ar fi acordarea de mită și alte favoruri; utilizarea procedurilor judiciare; asumarea și evitarea riscului.

Pornind de la teoria portofoliului de investiții, diversificarea investițiilor în mai multe țări sau regiuni este o metodă pentru reducerea riscului politic. Aceasta se aplică și furnizorilor cheie din lanțul de aprovizionare.

În funcție de natura riscului politic, STN-urile își personalizează natura investiției, adoptând anumite modalități de intrare pe piață și o structură a capitalului investit care să

le minimizeze riscurile. Contracte de tip „construcție, operare și transfer” și utilizarea finanțării prin „project finance” sunt modalități pe care STN-urile le pot alege.

Deși un domeniu foarte puțin studiat, responsabilitatea socială corporativă poate avea și ea un rol în gestionarea riscului politic. Deși responsabilitatea socială corporativă nu este o metodă la fel de eficientă atunci când STN-urile se confruntă cu riscuri cum ar fi exproprieri, revoluții sau războaie civile, aceasta s-a dovedit foarte utilă atunci când STN-urile se confruntă cu violențe locale sau cu o aversiune crescută a populației față de companiile străine.

Activitatea de lobby (îndreptată spre atingerea unor obiective pe termen scurt) și dezvoltarea de alianțe cu guvernul țării gazdă și cu autoritățile locale (îndreptată spre atingerea unor obiective pe termen lung) sunt folosite de STN-uri pentru a-și minimiza riscul politic. Prin dezvoltarea de alianțe cu guvernul țării gazdă și cu autoritățile locale, STN-urile își pot reduce riscul apariției unor acțiuni nefavorabile și pot să transforme o sursă de risc politic (autoritățile centrale și locale) într-un potențial aliat pentru companii.

În funcție de natura riscului politic și felul investiției, STN-urile pot decide să se asocieze cu alți competitori din industrie sau cu parteneri locali din țara gazdă pentru crearea de societăți mixte. Printre beneficiile participării la un joint-venture cu un partener local se numără: cunoașterea mai bună a mediului de afaceri, îmbunătățirea relațiilor cu actorii politici locali, tratament preferențial din partea instituțiilor guvernamentale și diminuarea acțiunilor nefavorabile din partea guvernului țării gazdă.

Deși se încadrează cu greutate în categoria riscurilor asigurabile, o parte din riscurile politice (actele de violență politică; exproprierea; neconvertibilitatea valutară și restricțiile de transfer; încălcarea clauzelor contractuale/incapacitatea de a pune în aplicare o decizie arbitrală; neonorarea obligațiilor financiare suverane) pot fi asigurate. Furnizorii publici naționali și organizațiile multilaterale, furnizorii privați și societățile de reasigurare reprezintă cele trei mari categorii de furnizori de polițe de asigurare pentru riscul politic.

Atunci când țara gazdă se află în imposibilitatea de a asigura securitatea fizică a personalului și a mijloacelor de producție ale STN-urilor, atunci companiile trebuie să fie pregătite pentru a prelua acest rol. STN-urile care acționează în industriile extractive, infrastructura de construcții și logistică sunt cele mai afectate din cauza naturii activităților lor care le face mult mai vulnerabile la acțiuni teroriste.

Caracteristicile riscului politic fac ca STN-urile să folosească în strategia lor de management al riscului și practici controversate cum ar fi utilizarea de practici corupte ca acordarea de mită și alte favoruri. În ciuda faptului că merg dincolo de practicile legale acceptate, cercetători și experți au arătat că STN-urile folosesc aceste practici în relația cu oficialii guvernamentali pentru prevenirea sau reducerea riscurilor legate de transferul de proprietate asupra investiției, greve, sabotaje, întârzieri nedorite, reglementări nefavorabile, expropriere sau modificarea unilaterală a contractelor de afaceri.

Atunci când se confruntă cu eșecul celorlalte metode pentru gestionarea riscului politic, STN-urile pot recurge la utilizarea procedurilor judiciare care, la fel ca asigurarea pentru riscul politic, este considerată o strategie de ultimă instanță. Companiile pot recurge fie la jurisdicția unei instanțe judecătorești din țara de origine sau din altă țară.

Asumarea planificată a riscului reprezintă o alegere conștientă și programată a STN-urilor. În această categorie se încadrează de cele mai multe ori STN-urile care operează în domeniul industriei extractive care sunt expuse la riscuri extreme și cu frecvență redusă, dar care generează în același timp lichidități importante, dar și acele STN-uri care nu reușesc să își achiziționeze o asigurare pentru riscul politic deoarece aceasta este prea costisitoare sau nu este disponibilă pe piață.

În final, evitarea riscului este o metodă extremă, care asigură reducerea riscului politic la minim, dar face ca STN-urile să piardă oportunități importante de investiții în favoarea competitorilor.

Nici una din metodele prezentate mai sus nu oferă eliminarea totală a riscului politic. Mai mult, fiecare dintre metode vine cu propriile limitări și uneori cu riscuri suplimentare. De aceea este important că STN-urile să își definească și să evalueze foarte bine riscul politic, pentru ca în urma acestui proces să poată să își aleagă acele metode care, combinate în cadrul unei strategii de management al riscului, să le ofere un nivel acceptabil al riscului.

Referințe bibliografice

1. Accenture. (2012). Managing Political Risk: Controlling Loss, Finding Opportunity. Retrieved from <http://www.accenture.com/SiteCollectionDocuments/PDF/Accenture-Managing-Political-Risk-Controlling-Loss-Finding-Opportunity.pdf> [Accessed: 2012, August 3].
2. Alistari, C. (2008, July 8-14). Vălul turcesc. *Money Express*, 60(27), pp. 44-47.
3. Alon, I. & Herbert, T. T. (2009). A stranger in a strange land: Micro political risk and the multinational firm. *Business Horizons*, 52(2) 127-137.
4. Baublyte, L., Mullins, M. & Garvey, J. (2012, October). Risk selection in the London political risk insurance market: the role of tacit knowledge, trust and heuristics. *Journal of Risk Research*, 15(9), 1101-1116.
5. Bernstein, P. L. (1996). *Against the gods: The remarkable story of risk*. John Wiley & Sons, Inc.
6. Breaking and entering; Why it is hard to copy Santander. (2010, May 13). Retrieved from <https://www.economist.com/node/16078452>.
7. Bremmer, I. & Keat P. (2009). *The fat tail – the power of political knowledge for strategic investing*. Oxford University Press.
8. Bush, J. (2008, 29 iulie). Rusia în viteza a cincea. *Business Week*, pp. 56-57.
9. Consumer boycotts; When markets melt away; European firms feel the sting of a Muslim boycott (2006, February 9). Retrieved from <https://www.economist.com/node/5504051>.
10. Dobbs, R. et al. (2015, September). Playing to Win: the New Global Competition for Corporate Profits. *McKinsey & Company* [Accessed: 2016, June 1].
11. Dobbs, R., Koller, T. & Ramaswamy, S. (2015, October). The Future and How to Survive It. *Harvard Business Review*. Retrieved from <https://hbr.org/2015/10/the-future-and-how-to-survive-it> [Accessed: 2016, June 1].
12. Fitzpatrick, M. (1983). The definition and assessment of political risk in international business: A review of the Literature. *The Academy of Management Review*, 8(2) 249-254.
13. Franco-Turkish dispute overshadows Nabucco project. (2008, February 20). Retrieved from <https://www.euractiv.com/section/energy/news/franco-turkish-dispute-overshadows-nabucco-project/> [Accessed: 2010, June 13].
14. García-Canal, E. & Guillén, M. F. (2008, May 8). Risk and the Strategy of Foreign Location Choice in Regulated Industries. *Strategic Management Journal*, 29, 1097-1115.
15. Garvey, J. & Mullins, M. (2008). Contemporary Terrorism: Risk Perception in the London Options Market. *Risk Analysis*, 28(1) 151-160.
16. Haendel, D., West, G.T. & Meadow, R.G. (1975). *Overseas Investment and Political Risk*. Philadelphia: Foreign Policy Research Institute.
17. Hain, S. (2011, May 13). Risk perception and risk management in the Middle East market: theory and practice of multinational enterprises in Saudi Arabia. *Journal of Risk Research*, 14(7), 819-835.

18. Hood, J. & Nawaz, M. S. (2004). Political Risk Exposure and Management in Multi-national Companies: Is There a Role for the Corporate Risk Manager?. *Risk Management: An International Journal*, 6(1) 7-18.
19. Horobet, A. (2005). *Managementul riscului în investițiile internaționale*. Editura All Beck.
20. Howell, L. (2008). *Political Risk Assessment: Concept, Method & Management*. The PRS Group
21. Howell, L. (2007). *The Handbook of Country and Political Risk Analysis*. The 4th. Edition. The PRS Group.
22. Jack, A. (2010, June 2). France hardens message on drug prices. *Financial Times*, p. 6.
23. Jack, A. (2010, June 1). Novo 'no' to Greece over drug price cuts. *Financial Times*, p. 19.
24. Jakobsen, J. (2012, March 1). *Political Risk the Multinational Company: Concepts, Theories Evidence*. Tapir Academic Press
25. Jarvis, D.S.L. (2008, July 18). Conceptualizing, Analyzing and Measuring Political Risk: The Evolution of Theory and Method. *Lee Kuan Yew School of Public Policy, National University of Singapore* [Accessed: 2010, June 10].
26. Key Statistics and Trends in International Trade 2015; The Trade Slowdown. (2015). *United Nations Conference on Trade and Development* [Accessed: 2016, June 1].
27. Knight, F. (1921). *Risk, Uncertainty and Profit*. Houghton Mifflin Company, republicată de University of Chicago, 1971.
28. Kobrin, S. J. (1979). Political Risk: A Review and Reconsideration. *Journal of International Business Studies*, 10(1), 67-80.
29. Lloyd's. (2009). Global recession – the magnifying glass for political instability, p. 16. Retrieved from <http://www.lloyds.com/~media/Lloyds/Reports/360/360%20Terrorism%20Reports/PoliticalInstability.pdf> [Accessed: 2013, February 16].
30. Lloyd's. (2008). Political risk multiply as world food prices reach 30 year high. Retrieved from http://www.lloyds.com/News-and-Insight/News-and-Features/Archive/2008/06/Political_risks_multiply_as_world_food_prices_reach_30_year_high_06062008 [Accessed: 2010, June 10].
31. McKellar, R. (2010). *A Short Guide to Political Risk*. Farnham: Gower.
32. Molano, W. (2008). *Approaches to Political Risk Analysis*, în Howell, L. D. (2008). *Political Risk Assessment: Concept, Method and Management*. 2nd edition, The PRS Group, Inc, pp. 17-35.
33. Nall, S. (2009, June 1). The Costs of Piracy Are Passed Along. Disponibil online la: <http://www.america.gov/st/peacesec-english/2009/June/20090529160944berehellek0.8213159.html>. [Accessed: 2010, June 11].
34. Oliver, C. & Brown, K. (2010, 1 iunie). Anglo-Irish group seeks Korean gold. *Financial Times*, p. 10.
35. Petersen, K. L. (2008, August 13). Risk, responsibility and roles redefined: is counterterrorism a corporate responsibility?. *Cambridge Review of International Affairs*, 21(3), 403-420.

36. Popa, I. (2003). *Raport de cercetare: Riscul în tranzacțiile comerciale internaționale: analiză și gestiune*. Cod CNCSIS 1467. Editura ASE.
37. PRS Group. (2004). *A Business Guide to Political Risk for International Decisions*. The PRS Group, Inc.
38. Purdy, G. (2010, June). Setting a New Standard for Risk Management. *Risk Analysis*, 30(6), 881-886.
39. Ramady, M. A. (2014). *Political, Economic and Financial Country Risk Analysis of the Gulf Cooperation Council*. Springer International Publishing.
40. Rios-Morales, R., Gamberger, D., Šmuc, T. & Azuaje, F. (2009). Innovative methods in assessing political risk for business internationalization. *Research in International Business and Finance*, 23(2) 144-156.
41. Robock, S. H. (1971). Political Risk: Identification and Assessment. *Columbia Journal of World Business*, 6(4) 6-20.
42. Root, F. R. (1968). The expropriation experience of American companies: what happened to 38 companies. *Business Horizons*, 11(2) 69-74.
43. Smith-Windsor, B. (2010, January 18). Piracy is a sideshow that could skew naval investment. *Financial Times*, p. 11.
44. Stephens E. (2015). *Political Risk*, în Green, P. (2015). *Enterprise Risk Management*. 1st ed, Waltham: Butterworth-Heinemann Inc, pp. 207-217.
45. Taleb, N. N. (2008). *Lebăda Neagră-Impactul foarte puțin probabilului*. Editura Curtea Veche, Ediția I.
46. Thomson Reuters. (2015). Going Global: Assess the Risks and Seize the Opportunities of International Expansion, p. 7. Disponibil online la: <http://fileshare.gcs.thomsonreuters.com/digital/annual-report-2015/downloads/going-global-international-expansion-report.pdf> [Accessed: 2016, June 1].
47. Wagner, D. (2012). *Managing Country Risk: A Practitioner's Guide to Effective Cross-Border Risk Analysis*. Productivity Press.
48. Waldmeir, P. & Zhang, L. (2010, July 8). Cosco says stance on ports hits its growth. Retrieved from <https://www.ft.com/content/56b71516-8ab5-11df-8e17-00144feab49a>
49. We lucky few; For Western firms the barriers to entry into emerging-market banking are daunting. (2010, May 13). Retrieved from <https://www.economist.com/node/16078542>.
50. Wilkin, S. (2004). *Country and Political Risk: Practical Insights for Global Finance*. RISK BOOKS
51. Wilson, E. (2010, May 5). Kosovo: A great place to do business – if you're a bank. Retrieved from <https://www.euromoney.com/article/b12khwy4qwqyn5/kosovo-a-great-place-to-do-business-if-youre-a-bank>
52. World Investment and Political Risk (2011). *Multilateral Investment Guarantee Agency, World Bank Group* [Accessed: 2012, June 17].
53. World Investment and Political Risk. (2014). *Multilateral Investment Guarantee Agency, World Bank Group* [Accessed: 2016, March 23].